

mgr Marzena Badach

Instytut Nauk o Kulturze UMCS

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Konotacje semantyczne barw w folklorze polskim

(praca napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Adamowskiego)

Barwy stanowią nie tylko istotny element otaczającej nas rzeczywistości, ale w przestrzeni kulturowej stały się również ważnym nośnikiem semantycznych treści. Dziś ich znaczenie dla procesu komunikacji kulturowej nie budzi żadnych wątpliwości. Są obecne zarówno w jego wymiarze werbalnym, jak i niewerbalnym. Wyrazem tego są coraz częściej powstające monografie dotyczące znaczenia/symboliki barw, jak i pojedyncze hasła w słownikach symboli. Opracowania te zwykle dotyczą jednak szeroko pojętej kultury europejskiej i nie sięgają po kontekst polskiej kultury ludowej, co sprawia, że w obszarze tym istnieje istotna luka. Ponadto bardzo często zdarza się, że semantyka barw jest zbyt uogólniana, bez odnoszenia się do kontekstów szczegółowych, które jak wskazują semiotycy, modelują ostateczne znaczenie.

Celem niniejszej rozprawy jest więc rekonstrukcja językowo-kulturowego obrazu barw, jaki ukonstytuował się w obrębie folkloru polskiego, a co za tym idzie również eksplikacja symbolicznej semantyki, jaką posiadają one w ujęciu kontekstualnym. Podstawę materiałową rozprawy stanowi dokumentacja ogólnopolska, na którą składają się takie źródła jak: publikowane materiały etnograficzne (monografie regionalne, teksty folkloru, dane słownikowe), niepublikowane materiały archiwalne, wywiady terenowe i dokumentacja fotograficzna.

Na potrzeby niniejszej rozprawy przyjęto metodę etnolingwistyczną, która ze zgromadzonego materiału pozwala wydobyć nie tylko treści symboliczne, ale również zawartą w myśleniu potocznym interpretację rzeczywistości. Dzięki temu uchwycona została potoczna, ludowa wiedza o barwach, ich stereotypowy obraz, a także rola, jaką pełnią w komunikacji kulturowej.

Niniejsza rozprawa składa się z: pięciu rozdziałów, części podsumowującej, bibliografii i aneksu. Trzy pierwsze rozdziały zawierają rozważania teoretyczne, a rozdział czwarty i piąty stanowią analityczny trzon dysertacji.

W pierwszym rozdziale przedstawiono kluczowe dla niniejszej rozprawy pojęcia konotacji, stereotypu i symbolu oraz relacje, jakie je łączą. W rozdziale drugim przybliżono dotychczasowy stan wiedzy na temat barw w obszarze takich dziedzin jak: filozofia, fizyka, fizjologia, językoznawstwo, psychologia, chemia, semiotyka czy malarstwo. Ostatni z rozdziałów teoretycznych - trzeci odnosi się do symboliki barw w kontekście kultury europejskiej, stanowiącej szersze tło dla podjętych w dysertacji rozważań. Ponieważ jednak zagadnienie to jest zbyt obszerne nie zostało tu szczegółowo zreferowane, a rozdział zawiera jedynie krótki przegląd literatury, jaka powstała na ten temat.

Część analityczna rozprawy składa się z dwóch rozdziałów. Pierwszy z nich - *Ludowa paleta barw* ma charakter wprowadzający i stanowi prezentację specyfiki materiału badawczego. Ostatecznie do dalszej analizy wybrano sześć najbardziej znaczących w folklorze polskim barw (biały, czarny, czerwony, zielony, niebieski i szary), a także charakterystyczną dla omawianej społeczności kategorię wielobarwności. Rozdział piąty - analityczny trzon rozprawy to w istocie zbiór sześciu podrozdziałów, z których większość stanowi monografię jednego koloru. Każdy z podrozdziałów podzielono jeszcze na kolejne mniejsze, wyznaczając w ten sposób konstrukcyjne szczegółowe pola znaczeniowe dla danej barwy. Dopiero w obrębie tych niewielkich podrozdziałów wyksplikowano konkretną treść semantyczną opierając się na prowadzonej przekrojowo analizie zebranego materiału. Każdy z podrozdziałów kończy podsumowanie prezentujące konotowane w danym fragmencie treści, a także ciągi znaczeniowe, które mogły doprowadzić do ich ukonstytuowania się.

Ostatnią część rozprawy stanowi podsumowanie, zawierające charakterystykę funkcjonalną barw, a także prezentujące ich konotacje z uwzględnieniem wąskich pól semantycznych. W oparciu o część analityczną udało się wydzielić następujące funkcje: wartościującą, sakralizującą, zalotno-matrymonialną, magiczną (apotropującą, mediacyjną, wróżebną, leczniczą, oczyszczającą, wegetacyjną, agrarno-hodowlaną, płodnościową) i emotywną (ekspresywną, impresywną) oraz dwie funkcje oboczne - przedstawieniową i estetyczną. Przeprowadzona analiza wykazała ponadto, iż barwy nie mają stałych uniwersalnych znaczeń, lecz te konstruuje się w odniesieniu do wąskich kontekstów. Dopiero z uwzględnieniem tego czynnika można poprawnie interpretować ich semantykę, a co za tym idzie również nadrzedną w danym przypadku funkcję. Zastosowanie zaś metody etnolingwistycznej pozwoliło odkryć, iż zdefiniowanie szczegółowego pola znaczeniowego

jest możliwe dopiero po uwzględnieniu pełnego wachlarza kwalifikatorów. Przykładowo biały strój jednostki podlegającej obrzędowi przejścia (chrztu, pierwszej komunii, zaślubin, pogrzebu) może jednocześnie pełnić różne funkcje. Z jednej strony mamy tu do czynienia, z nadrzędną funkcją mediacyjną (szczególnie czytelna jeszcze do okresu międzywojennego w obrzędowości pogrzebowej), ale w przypadku obrzędowości okołonarodzinowej i weselnej na pierwszy plan wysuwa się już funkcja wartościująca (biel informuje tu o czystości cielesnej i duchowej neofity). Jeśli natomiast w obrzędowości pogrzebowej dodamy kolejny kwalifikator i w białą szatę ubrana będzie młoda dziewczyna, lub dziecko, to znów dominująca stanie się funkcja wartościująca. Aby więc ułatwić odbiorcy zidentyfikowanie semantyki barw na zakończenie rozdziału przedstawiono ją w układzie tabelarycznym, uwzględniając najczęściej występujące barwne artefakty i towarzyszące im konteksty.

Na końcu rozprawy zamieszczono bibliografię z uwzględnieniem podziału na źródła, słowniki i opracowania, a następnie aneks zawierający: dokumentację fotograficzną i wykorzystany w badaniach terenowych kwestionariusz pytań.

Monika Gadach

Kulubin, dnia 14.06.2024r.

